

روش‌شناسی شارحان

حکمت متعالیه

(با تأکید بر روش‌شناسی فلسفی امام خمینی (س) و علامه طباطبائی)

www.ketab.ir

رضا لک‌زایی

سرشناسه: لکزایی، رضا، ۱۳۶۲ -

عنوان و نام پدیدآور: روش شناسی شارحان حکمت متعالیه: با تأکید بر روش شناسی فلسفی امام خمینی (س) و علامه طباطبائی / رضا لکزایی.

مشخصات نشر: تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری: د، ۱۵۵ ص.

شابک: ISBN: 978-964-212-178-6

وضعیت فهرست نویسی: فیا

کتابنامه: ص. ۱۴۹-۱۵۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹-۱۳۶۸. -- نقد و تفسیر / طباطبائی، محمدحسین، ۱۲۸۱-۱۳۶۰. -- نقد و تفسیر / فلسفه اسلامی / شناخت (فلسفه) / روش شناسی.

شناسه افزوده: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج.

رده بندی کنگره: ۹ ر ۷۶ / ل ۱۵۷۶ DSR

رده بندی دیویی: ۰۸۴۲ / ۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۹۹۹۹۱

کد / م ۲۷۲۴

مؤسسه چاپ و نشر عروج

www.ketab.ir

روش شناسی شارحان حکمت متعالیه

نویسنده: رضا لکزایی

ناشر: مؤسسه چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ دوم ۱۴۰۳

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

کتابخانه

قیمت: 101022000100222

شارحان حکمت متعالیه

• خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و فخررازی، فروشگاه مرکزی، تلفن: ۶۶۴۰۴۸۷۳ - دورنگار: ۶۶۴۰۰۹۱۵

• خیابان انقلاب، تقاطع حافظ، فروشگاه شماره ۱، تلفن: ۶۶۷۰۱۲۹۷

• خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، فروشگاه شماره ۲، تلفن: ۶۶۹۵۵۷۳۷

• حرم مطهر حضرت امام خمینی (س)، ضلع شمالی، فروشگاه شماره ۳، تلفن: ۵۵۲۰۳۸۰۱

• کلیه نمایندگیهای فروش در استانها

نشانی الکترونیکی: pub@imam-khomeini.ir

فهرست مطالب

أ	مقدمه ناشر.....
ج	مقدمه مؤلف.....

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۳	روش.....
۴	مفهوم روش‌شناسی.....
۸	روش‌شناسی فلسفی.....
۹	روش‌شناسی ملاصدرا.....
۱۵	حکمت متعالیه.....
۱۸	شارحان حکمت متعالیه.....
۱۸	الف. شارحان دوره قبل از امام خمینی (ع)
۱۹	ب. شارحان دوره معاصر.....

فصل دوم: روش‌شناسی فلسفی امام خمینی (س)

۳۳	مقدمه.....
۳۳	دلایل اهمیت روش‌شناسی افکار امام خمینی (س).....
۳۳	۱. ژرفا و پیچیدگی اندیشه امام.....
۳۴	۲. حجاب معاصر.....
۳۵	۳. دوگانگی یا چندگانگی بیان و گفتار امام.....
۳۵	۴. استثنا بودن شخصیت حضرت امام.....

گفتار اول: نگاهی به مبانی معرفت شناختی امام خمینی..... ۳۶

۱. پیشینه شناخت..... ۳۷

۲. امکان شناخت..... ۳۷

۳. تعریف شناخت..... ۳۸

۴. اقسام شناخت..... ۳۹

۵. معیار شناخت..... ۴۰

۶. منابع شناخت..... ۴۱

عقل..... ۴۱

وحی..... ۴۴

سنت نبوی و معارف اهل بیت..... ۴۵

فطرت..... ۴۶

۷. ابزار شناخت..... ۴۹

الف. حس..... ۴۹

ب. عقل..... ۵۰

ج. وجدان..... ۵۰

د. الهام..... ۵۰

ه. وحی..... ۵۱

گفتار دوم: کاربردهای روش در آثار امام خمینی علیه السلام..... ۵۴

۱. روش امام خمینی در توصیف، گزارش و تبیین مباحث فلسفی..... ۵۴

۲. روش امام خمینی در تحلیل مباحث فلسفی..... ۵۸

۳. روش امام خمینی در تجویز مباحث فلسفی..... ۵۹

۴. روش استدلال عقلی امام خمینی در مباحث فلسفی..... ۶۱

۵. روش استدلال نقلی امام خمینی در مباحث فلسفی..... ۶۸

۶. روش استدلال شهودی امام خمینی در مباحث فلسفی..... ۷۱

۷. روش استدلال فلسفی امام خمینی در علم اصول..... ۷۲

جمع‌بندی..... ۷۵

فصل سوم: روش‌شناسی فلسفی علامه طباطبایی

مقدمه	۷۹
گفتار اول: نگاهی به مبانی معرفت‌شناختی علامه طباطبایی	۸۱
۱. پیشینه شناخت	۸۲
۲. امکان شناخت	۸۲
۳. تعریف شناخت	۸۳
۴. اقسام شناخت	۸۴
۵. معیار شناخت	۸۷
۶. ابزار شناخت	۸۷
الف. حس	۸۷
ب. تجربه	۹۱
ج. عقل	۹۲
د. وجدان	۱۱۲
هـ. تقوا	۱۱۳
انواع ادراکات	۱۱۴
الف. ادراکات حقیقی	۱۱۴
ب. ادراکات اعتباری	۱۱۸
گفتار دوم: کاربردهای روش در آثار علامه طباطبایی	۱۲۸
۱. روش علامه طباطبایی در توصیف، گزارش و تبیین مباحث فلسفی	۱۲۸
۲. روش علامه طباطبایی در تحلیل مباحث فلسفی	۱۲۹
۳. روش علامه طباطبایی در تجویز مباحث فلسفی	۱۳۰
۴. روش استدلال عقلی علامه طباطبایی در مباحث فلسفی	۱۳۰
۵. روش استدلال نقلی علامه طباطبایی در مباحث فلسفی	۱۳۳
۶ و ۷. روش استدلال شهودی، اصولی و تجربی علامه طباطبایی در فلسفه	۱۳۶
جمع‌بندی	۱۳۶

فصل چهارم: مقایسه، تطبیق و نتیجه‌گیری

۱۳۹.....	برخی تمایزات کلی.....
۱۴۱.....	تمایزات عمده.....
۱۴۱.....	۱. تعریف فلسفه.....
۱۴۳.....	۲. توجه به انسان‌شناسی.....
۱۴۴.....	۳. توجه به پیشینه شناخت.....
۱۴۵.....	۴. توجه و عدم توجه به آرای فلاسفه غربی.....
۱۴۷.....	۵. تعریف و برداشت از عقل.....
۱۴۸.....	۶. تفاوت در روش.....
۱۴۹.....	کتاب‌نامه.....

www.ketab.ir

مقدمه ناشر

یکی از ویژگی‌های حوزه علمیه قم پس از تجدید حیات آن در قرن اخیر به دست با برکت و با کفایت آیت الله حائری، که به «مؤسس» مشهور است، ویژگی فلسفی آن است. در کنار تلاش‌ها و تحقیقات ارزشمند فقهی از سوی فقیهان، اساتید علوم عقلی نیز در ساختن و به ثمر رساندن این حوزه با برکت سهمی وافر داشتند. بزرگانی مانند آیت الله رفیعی قزوینی و آیت الله شاه‌آبادی و آیت الله میرزا مهملی امیرکلاسی از جمله اساتید فلسفه و عرفان حوزه علمیه قم در مقطع اولیه آن بودند. اما در این میان دو تن از عالمان بزرگ و فیلسوفان نامی در شکل دادن به صبغه فلسفی - عقلانی فضلاء حوزه علمیه قم نقشی برجسته و بی‌بدیل داشتند. امام خمینی(س) در مقطعی به عنوان استاد برجسته علوم عقلی شناخته می‌شد که علاوه بر تحقیقات عرفانی، به تدریس متون حکمت متعالیه اشتغال داشت و زبیدگانی از درس‌های شرح منظومه و اسفار ایشان بهره‌های فراوان برده و عمیقاً از افکار فلسفی آن استاد عالیقدر متأثر شدند. اما ادامه حیات عقلی - فلسفی حوزه علمیه قم با آمدن فیلسوف شرق علامه طباطبایی(طاب ثراه) رقم خورد، امام خمینی مشغول تحقیق، تألیف و تدریس فقه و اصول گردید و این علامه طباطبایی بود که عهده‌دار تدریس علوم عقلی و تربیت تعداد زیادی از فضلاء و علمای برجسته گردید؛ شخصیت فلسفی ایشان در تألیفات خاص

فلسفی و نیز در «المیزان» او به خوبی مشاهده می‌شود. از امام خمینی، گرچه تألیفات متعدد عرفانی بر جای مانده است ولی در بخش فلسفه تنها تقریرات سه جلدی از درس‌های شرح منظومه و اسفار، به قلم یکی از شاگردان ایشان بر جای مانده که مورد استفاده فراوان است.

پژوهش در زمینه شناخت اندیشه و میراث فلسفی بزرگان این مدرسه کار قابل‌تحسینی است که باید به آن اقدام کرد. «روش‌شناسی شارحان حکمت متعالیه» با تأکید بر روش‌شناسی فلسفی امام خمینی (س) و علامه طباطبایی، پژوهش قابل‌تقدیری است که محقق ارجمند جناب آقای لک‌زایی آن را به انجام رسانده است. معاونت پژوهش مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) - دفتر قم - با تشکر از ایشان، این اثر را به همه اهل تحقیق تقدیم می‌دارد.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

دفتر قم

مقدمه مؤلف

تحقیقات روش‌شناسی، تحقیقاتی بنیادین است که می‌تواند به جنبش تولید علم در کشور ما مدد رساند. با توجه به این مهم، که مبانی فکری هر جامعه بر اصولی فلسفی استوار است، شناخت و درک این دانش و واکاوی نظریات اندیشمندان این عرصه ضروری به نظر می‌رسد.

تولید دانش بدون توجه به روش، میسر نیست. دوری از دانشمندان ما که در دوره معاصر نوآوری‌های فلسفی داشته‌اند، امام خمینی و علامه طباطبائی هستند. با توجه به مسائل جدیدی که در جامعه ما به وجود آمده و نیز تأکیدی که تولید علم و نهضت نرم‌افزاری شده، آشنایی با روش اندیشمندان به ویژه این دو اندیشمند اهمیتی دوچندان یافته است.

نوآوری علامه طباطبائی در روش، و ژرفا و پیچیدگی اندیشه امام و نیز حجاب معاصرت، و دوگانگی یا چندگانگی بیان و گفتار امام و استثنا بودن شخصیت ایشان، بر اهمیت کنکاش افکار این دو اندیشمند می‌افزاید.^۱

هدف اصلی مباحث حاضر تبیین تمایزات روش فلسفی حضرت امام خمینی و علامه طباطبائی می‌باشد. برای این منظور، در فصل اول به مفاهیم و کلیات، در فصل

---

۱. برای آشنایی با اصول و شیوه‌های تحقیق در آثار و اندیشه امام خمینی، ر.ک: درآمده بر مبانی آثار و

دوم به تبیین شناخت‌شناسی و روش‌شناسی فلسفی امام خمینی، در فصل سوم به تبیین شناخت‌شناسی و روش‌شناسی فلسفی علامه طباطبایی، و در فصل چهارم به تمایزات روشی این دو اندیشمند نوصدرایی پرداخته شده است.

به نظر می‌رسد، روش فلسفی امام، مبتنی بر برداشت انسان‌شناسانه ایشان از عقل می‌باشد؛ بر همین اساس، ایشان سه روش عرفانی، برهانی، و نقلی را به رسمیت می‌شناسند. البته ایشان از این سه روش به صورت مکمل یکدیگر استفاده می‌کنند؛ به این ترتیب که نقل را برتر از عقل و کشف می‌دانند، اما اگر ظواهر نقل با براهین مسلم عقلی ناسازگاری داشت، ظواهر شرع را کنار می‌نهند. از سوی دیگر ایشان معتقدند: عرفان به مناطقی راه دارد که عقل از راه یافتن به آن معذور است. ایشان یافته‌های سیره عرفانی و عقلانی را قبول دارند و بر این باورند که در فلسفه نباید «کشف» را به جای «عقل» نشانند.

در مقابل، روش فلسفی علامه طباطبایی، مبتنی بر برداشت «وجود شناسانه» است؛ لذا ایشان فقط از روش عقلی در فلسفه استفاده می‌کنند. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که معرفت‌شناسی امام مبتنی بر «انسان‌شناسی» است و حال آنکه معرفت‌شناسی علامه طباطبایی مبتنی بر «هستی‌شناسی» است.

بی‌تردید این پژوهش بدون الطاف بی‌پایان الهی صورت نمی‌گرفت. بر خود لازم می‌دانم، منتهای تشکر و قدرشناسی خود را تقدیم کنم، به قلب‌های مهربان همه معلمان و اساتید و همه کسانی که در این پژوهش یاری گرم بودند. و از خداوند برای همه آنها، تمامی خوبی‌های دنیوی و اخروی را تمنا کنم.